

EPİSTEMİK HAKLILANDIRMA KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ufuk ÖZEN BAYKENT¹

Özet

Haklılandırma kavramı, felsefe tarihinde epistemolojik soruşturmalar çerçevesinde üzerinde çokça düşünülmüş bir kavram olmuştur. Epistemik haklılandırma, temelcilik ve tutarcılık olarak adlandırılan iki ana görüş çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bir başka ayırım doğrultusunda ise, dışsalıcı ve içselci yaklaşımlar ile bir inancın nasıl haklılandırıldığı üzerinde durulmuştur. Akla uygun olma, rasyonel olma gibi terimlerle ilişkilendirilen haklılandırma kavramı, bu çalışmanın temel problemidir ve bu amaç doğrultusunda bir inancın haklılandırılmasının koşullarının felsefe tarihinde hangi kuramlarla açıklanmaya çalışıldığı, bu kuramların yetersizlikleri ama bunun yanı sıra epistemolojiye katkıları ayrıntılı biçimde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Epistemoloji, Haklılandırma, Temelcilik, Tutarcılık, Bilgi.

AN INVESTIGATION ON THE CONCEPT OF EPISTEMIC JUSTIFICATION

Abstract

The concept of justification has always been an issue of long and hot debate all through the history of philosophy in terms of the epistemic investigations. The epistemic justification has been explained by two main theories called foundationalism and coherentism. From the perspective of another classification, how a belief can be justified has been discussed by externalist and internalist approaches. The concept of justification which has been associated with the idea of being rational and reasonable is the main problem of the present study. In order to explore the problem of justification, the present study investigates the theories in the history of philosophy which are proposed to explain the conditions for justifying a belief. The strengths and weaknesses of the theories as well as their contribution to epistemology will be discussed in depth.

Keywords: Epistemology, Justification, Foundationalism, Coherentism, Episteme.

Giriş

“Haklılandırma” kelimesi “rasyonel”, “akla uygun” ve “garanti edilmiş” gibi normatif terimlerle bir arada değerlendirilmektedir. Tüm bu terimler sıklıkla epistemolojide kullanılmaktadır, ama onları anlamının ne uzlaşmış bir yolu ne de onların eşanlamlı oldukları yönünde bir uzlaşma vardır. Epistemoloji konusunda soruşturmalar yürütenlerin bir kısmı, bu terimleri birbirlerinin yerine kullanırken, bazıları ise aralarındaki bir takım farklardan dolayı onları ayrı değerlendirirler. Fakat bu terimlerin ortak hedefinde inanç olduğu konusunda genellikle uzlaşma sağlanmıştır (Foley, 1998, s. 4246).

Epistemoloji alanında çalışanlar, bir inancın haklılandırılmış ve akla uygun olmasını sağlayan ne olduğu ile ilgilenmiştir. Bir teorinin veya önermenin, bir birey için haklılandırıldığını söylemek, o teoriye veya önermeye inanan bir bireyin olması durumunda o teorinin veya önermenin haklılandırılacağını söylemektir. Tarihsel çerçevede epistemik haklılandırma için ortaya konan iki önemli görüş vardır: temelcilik ve tutarcılık. Bu ilk ayırım ile bağlantılı olan bir başka ayırım ise dışsalcılık ve içselcilik çerçevelerindeki epistemik haklılandırmadır. Geleneksel temelciliğe ve tutarcılığa karşı bir meydan okuma da olasılıkçılardan gelmiştir. Olasılıkçı görüş, inanca hep-ya da-hiç türünde bir olgu olarak yaklaşılmasını gerektiğini öne sürer. Olasılıkçılara göre inanç, dereceler ile elde edilir. Daha da ötesi, öznel olasılıklar olarak yorumlanan inanç dereceleri, ancak olasılık hesabındaki aksiyomlara aykırı olmamaları durumunda haklılandırılabilirler.

Bu çalışmada epistemik haklılandırma kuramları çerçevesinde ortaya konan iki ayırım incelenecektir. İlk olarak, epistemik haklılandırmanın, epistemik olmayan haklılandırmadan farkı incelenecektir. Daha sonra, epistemik haklılandırma kuramları değerlendirilirken ortaya konan ilk ayırım olan temelcilik ve tutarcılık ayırımı betimlenecektir. İkinci olarak, içselcilik ve dışsalcılık ayırımı değerlendirilecektir. Amaç, bu kuramlardaki yetersizlikleri ama aynı zamanda bu kuramların epistemoloji alanına yaptıkları katkıları gözler önüne sermektir.

Epistemik ve Epistemik Olmayan Haklılandırma

Epistemik haklılandırma kuramlarına ayrıntılı olarak eğilmeden önce epistemik haklılandırmanın ne olduğunu ve diğer haklılandırmalardan nasıl ayrıldığını kısaca belirtmekte fayda vardır. Kararlar, edimler, politikalar, usuller, cezalar, yasalar ve kuralların hepsinin haklılandırılması da haklılandırılmaması da mümkündür. Haklarında yeterli neden varsa haklılandırılırlar, yoksa da haklılandırılmazlar. Epistemik haklılandırma, inançların ve bunun sonucu olarak da inancın gerekçelerinin haklılandırılması ile ilgilenir. Fakat epistemik haklılandırmanın, inanmak için yeterli gerekçelere sahip olma şeklindeki düşünceyle bir tutmamalıyız. Çünkü inanmak için epistemik olmayan gerekçeler de olabilmektedir. Örneğin size dünyanın düz olduğuna inanmanız için bir milyon dolar verebilirim. Bu inanca sahip olmanız için size bir neden sunarım ama bu neden hiçbir şekilde epistemik değildir. Epistemik olan ve olmayan gerekçeleri anlamının daha anlaşılır bir yolu da onu, gerekçenin desteklediği sonuç veya hedef ile bir arada ele almaktır. Eğer X değerli bir sonuç ise ve eğer Y'nin oluşu, X'in birlikte gelişini destekleyecekse, kişinin Y'ye inanması için bir gerekçesi var demektir. Farklı sonuçlara bağlı olarak farklı gerekçelerin ayırımını da yapmak mümkündür. Eğer X ekonomik bir sonuç ise, kişinin Y ile uğraşması için ekonomik bir nedeni olacaktır. Eğer X daha

geniş pragmatik bir değere sahip ise, örneğin sağlığını iyileştirmek, bir arkadaş ile iyi ilişkiler kurmak gibi, o zaman Y ile uğraşmamız için daha pragmatik bir nedenimiz olacaktır. Bir gerekçenin epistemik olması sorunu epistemik bir sonucu neyin oluşturduğu sorununa indirgenmiş olmaktadır. Doğru olana inanmak ve yanlış olana inanmamak ile ilgili olan sonuca epistemik sonuç denildiği yaygın olarak kabul gören bir tanımdır (Foley, 1998, s. 4246-4247).

Epistemik Haklılandırma Kuramları: Temelcilik ve Tutarcılık

Temelciler haklılandırmanın katmanlı bir yapısı olduğunu belirtirler: bazı inançlar kendi kendini haklılandıran türdendir, diğer inançlar ise bu temel inançlar tarafından desteklendikleri sürece haklılandırılırlar. Yani temelciler epistemik haklılandırmanın hiyerarşik bir yapıya sahip olduğunu iddia ederler. Bazı inançlar kendini haklılandıran türdendir ve kişinin kanıt temelini oluştururlar. Diğer inançların haklılandırılması ise ancak bu temel inançlar tarafından uygun bir biçimde desteklenmeleri durumunda mümkündür. Temelciler kendi aralarında hangi inançların temel hangilerinin onların desteklediği inançlar olacağı konusunda ayrılığa düşmüşlerdir (Foley, 1998, s. 4247).

Tüm bilgi ve haklılandırılmış inançlar nihai olarak çıkarımsal olmayan bilgi veya haklılandırılmış inanç temeline dayanmaktadır. Bildiğimiz veya haklılandırarak inandığımız önermelerin çoğunun buldukları konumda olmalarının nedeni diğer farklı önermeleri biliyor veya haklılandırarak inanıyor olmamızdır. Örneğin Roma imparatoru Caesar'ın öldürüldüğünü bilmemiz veya haklılandırılmış inancına sahip olmamız bu olayı betimleyen Antik dönem tarih profesörü tarafından yazılan bir kitabı biliyor veya haklılandırarak inanıyor olmamızdan kaynaklanır. Caesar'ın ölümü ile ilgili bilgim, geçmişe rehberlik eden güvenilir metinleri biliyor olmamdan kaynaklanır (Swinburne, 2001, s. 1).

Diyelim ki Fred'in kısa zamanda öleceğine dair haklılandırılmış inancım var ve kanıtım olarak da Fred'in tedavi edilemez derecede ciddi bir kanser türüne yakalanmış olmasını ortaya koyuyorum. Fred'in bu türden bir kansere yakalandığını nasıl öğrendiğimi sorduğunuzda ise bunun bir önsezi olduğunu ifade ediyorum. Fred'in kanser olduğuna dair hiçbir nedenim olmadığını öğrenir öğrenmez Fred'in öleceğine yönelik inancımın haklılandırılması adına elimde Fred'in durumuna dair tuhaf fikirlerimden başka bir şey olmadığını görürsünüz. Böylelikle şöyle bir ilke şeklinde bir genellemede bulunabilirsiniz: P'ye olan inancımı, E'yi temel olarak haklılandırmak için, E'ye olan inancımı da haklılandırmam gerekir. Şimdi bir başka örnekte şunu inceleyelim: Fred'in öleceğine dair haklılandırılmış bir inanca sahip olduğumu söylerim ve bunu haklılandırmam için avcundaki yaşam çizgisinin kısığını neden olarak sunarım. Bu defa ise siz avuçtaki bu çizginin uzunluğunun hayatla ne ilgisi olduğunu ve buna inanmamdaki nedeni merak edersiniz. Fred'in yaşamı ile bu çizgi arasında olası herhangi bir bağlantı olmadığını görerek iddiamı reddedersiniz. Bu örnekle birlikte Çıkarımsal Haklılandırma İlkemizi şu şekilde yenilemiş oluruz. P'ye olan inancımızı E'yi temel olarak haklılandırmak için E'ye olan inancımı haklılandırmam yetmez, ek olarak E'nin P'yi olası kılmasına dair inancımın da haklılanması gerekir (Fumerton, 2010).

Bu ilkeye bakıldığında epistemik bir geri gidiş argümanı karşımıza çıkmaktadır. Eğer her önerme, bir başka önermede temellendirilerek haklılandırılacaksa bu sonsuza kadar geri gidiş problemi ortaya çıkarır. Bu sonsuz geri gidiş sorununu çözmek için çıkar-

rımsal olarak haklılandırılmayan inançlar gerekmektedir. Haklılandırılmaları bir başka inançta temellenmeyen, kendi kendisini haklılandıran bu inançlar sayesinde sonsuz geri gidiş durdurulacaktır. Böylelikle inançlar çıkarımsal olarak haklılandırılan veya kendi kendisini haklılandıran inançlar olarak ayrılır. Temelciler, çıkarımsal olarak haklılandırılmayan, kendi kendisini haklılandıran inançların doğası üzerine farklı düşünceler ortaya koymuşlardır.

Audi epistemik geri gidiş problemi için “epistemik zincir” ifadesini kullanmıştır. Bu sıralama inançlar zinciridir ve ilk oluşturucu bilgiye doğru her inanç bir öncekine bağlanarak bir zincir oluşturur. Audi böyle bir zincirin dört şeklinin olabileceğini belirtir. İlk seçenek bu zincirin sonsuz olmasıdır. İkinci seçenek zincirin döngüsel olmasıdır. Üçüncü olarak zincir, bilgi olmayan bir inançta sonlandırılabilir. Dördüncü olarak da zincir, dolaysız bilgiyi oluşturan bir inançta sonlanabilir (1988, s. 83).

Temelciliğin en katı yorumundaki görüş, bir inancın kendi kendini haklılandırması için kesinlikle yanılmaz, şaşmaz ve şüpheye yer bırakmaz olması gerekmektedir. Bir inancın yanılmaz olması demek onun yanlış olmasının mümkün olmaması anlamına gelir. Temelciliğin en katı versiyonları destek ilişkilerine de onları mantıksal çıkarımlarla sınırlandırarak kısıtlamalar getirmektedir. Temel olmayan bir inanç sadece kişinin temel inançları tarafından indüktif olarak desteklendiği takdirde haklılandırılmış olacaktır. Epistemoloji tarihinde iz bırakmış Descartes, Hume, Berkeley ve Locke gibi filozoflar ve Russell, Ayer, Carnap gibi 20. Yüzyılın önemli epistemologları katı temelci bir görüşe sahiptirler (Foley, 1998, s. 4248). Audi katı temelci görüşün dolaylı olarak haklılandırılmış inançların tüm haklılandırmalarını temel olan inançlardan aldığını vurgular (1988, s. 86).

Descartes klasik temelciliğin bir savunucusu olarak bilgiyi uygun ve güvenilir temellere oturtmayı hedeflemiştir. Bu amaçla da bilgiyi şaşmaz, yanılmaz inanç olarak tanımlamıştır. Diğer temelcilerin büyük bir çoğunluğu da örtük veya belirtik biçimde de olsa çıkarımsal olmayarak haklılandırılan inançları, kesinlikle hatasız olarak sınırlandırmıştır (Audi, 2011, s. 216). Lehrer yanılmaz inanç tanımını şöyle ortaya koyar: Ancak S'nin t'ye dayanarak P'ye inanması P'nin doğruluğunu zorunlu kılıyorsa, S'nin t'ye dayanarak P inancını haklılandırması yanılmazdır. Burada ilk ve en çarpıcı sorun zorunlu doğrular sorunudur. Her zorunlu doğru, her önerme tarafından zorunlu kılınacaktır ve dolayısıyla eğer P gibi zorunlu bir doğruya inanırsam, P'nin doğruluğu da P tarafından zorunlu olarak içerdiğine inanırım (Lehrer, 1990, s. 47). Temelciliğin ılımlı uyarlamaları haklılandırmanın gereklerini hafifletmişlerdir. Bir inancın temel olması için yanılmaz, kuşkusuz ve şüphesiz olmasına gerek yoktur ama doğası gereği olası olması gerekmektedir. Destek ilişkisi de mantıksal çıkarımın ötesine daha farklı destek bağlantılarına doğru genişletilmiştir.

Temelcilerden farklı epistemik haklılandırma kuramları ile tutarcılar herhangi bir inancın kendi kendisini haklılandırabileceğine itiraz ederler ve inançların, karşılıklı birbirini destekleyen inançlardan oluşan bir sisteme ait olması durumunda haklılandırılabilirliğini öne sürerler. Tutarcılara göre haklılandırmanın başlıca nesnelere tikel inançlar değil, inanç sistemleridir. Bir inanç sistemi, oluşturucu inanç öğelerinin uygun biçimde tutarlı olması durumunda mümkündür. Tikel inançlar ancak bir inanç sistemine ait olmalarından dolayı haklılandırılır. Dolayısıyla, bir tutarcıya göre epistemik haklılandırma hiyerarşik değil bütüncül bir kavramdır. Temel inançların kendilerini haklılandırmaları

ve diğerlerinin haklılandırılmasının da temel inançlara dayandırılarak desteklenmesi söz konusu değildir. Haklılandırma ancak kişinin inanç sisteminin bir arada duruyor olması veya tutarlı olması durumunda ortaya çıkar (Foley, 1998, s. 4248). Tutarcılık her bilgi veya haklılandırılmış inancın çıkarımsal olmayan bilgi veya haklılandırılmış inanç temelinde dayanmadığını iddia eder. Temelciliği reddederek geri gidiş sorununa cevap bulan tutarcılar haklılandırmanın inançlar arasındaki bir ilişkinin işlevi olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu inançlardan hiçbirinin diğerine bir önceliği veya ayrıcalığı yoktur (Cvanvig, 2011).

Hegel ve Bradley gibi 19. yüzyıl filozofları tutarcıdır ve 20. yüzyıl temelciliğe yönelik eleştirilere ve tutarcılığın canlanmasına sahne olmuştur. Bu noktada etki bırakmış eser Wilfrid Sellars tarafından ortaya koyulmuştur ve hiçbir inancın kendini haklılandıramayacağını ve inançların ancak diğer inançlara başvurularak haklılandırılabilceğini iddia etmiştir. “Verilmiş olanın miti” dediği ve kendi duyu deneyimlerimizin yanılmayacağı, çünkü bu deneyimlerin bize dolaysız olarak sunulduğu veya verildiği şeklindeki kavrama yönelik eleştirisi özellikle etki yaratmıştır (DeVries ve Triplett, 2000, s. 67).

Epistemik haklılandırmada geri gidiş sorunu ile ilgilenen tutarcılar, bir iddiaya dair inancımızı haklılandırırken, bunun nedenini inancımızın bir başka inanca dayanması olarak açıklamışlardır. Fakat dayandırılan bu inancın da epistemik bir güvenilirliğe sahip olması gerekmektedir. Bu durum da dayanak teşkil eden her inancın da epistemik olarak haklılandırılması gerekliliğini doğuracaktır. Böylelikle de epistemolojide geri gidiş sorunu gündeme gelmiştir (Cvanvig, 2011). Sonraki inançların öncekilere dayandığı düşünülürse öncekiler hangi inançlara dayanacak sorusu ortaya çıkmaktadır. Böyle akıl yürütme sürdürüldüğünde epistemik haklılandırmanın yapısı ile ilgili üç şekilde düşünme karşımıza çıkar. İlk olarak haklılandırıcıların sonsuz gerilemesi ile karşı karşıya kalınacaktır. A inancı, B inancı tarafından ve B inancı C inancı tarafından haklılandırılacak ve böylece sonsuz bir geri gidiş söz konusu olacaktır. Ama pek çok filozof bu geri gidişin bir noktada durdurulmaması durumunda, hiçbir ilk inancın haklılandırılmasına ulaşamayacağını belirtir ve bunun sonucunu da septisizm olarak gösterir. İkinci bir seçenek ise temelciler tarafından ortaya koyulmuştur ve A inancının B tarafından, B inancının C tarafından haklılandırıldığını ve bu geri gidişin kendi kendisini haklılandıran bir inançta son bulduğunu belirtmişlerdir. Sellars ve diğer başka kişilerin eleştirileri bu ikinci seçeneği reddetmiştir ve geriye kalan son bir seçenek de bir tür döngüsel haklılandırmayı onaylamak olacaktır. A inancı, B inancı tarafından, B inancı, C inancı tarafından haklılandırılır ve bu durum A inancı tarafından haklılandırılan bir inanca kadar devam eder. Başka bir deyişle inançlar kümesi karşılıklı olarak birbirini desteklemektedir; A inancı, A'nın kendisini haklılandırmak için yardımcı olduğu inanç tarafından haklılandırılır (Foley, 1998, s. 4248).

İnançlar arasındaki tutarlılık bir uyum meselesidir. Eğer bir kümesi uyumlu değilse, o kümedeki tüm inançların doğru olması mümkün değildir ve dolayısıyla da birbirlerini desteklememektedirler. Öte yandan uyumluluk, tutarlılık için gerekli olan tek koşul değildir: birbirleri ile tamamen bağlantısız olan inançlar uyumlu olabilirler ama bu birbirlerini desteklediklerini göstermez. Bazı tutarlılık destekçileri, tutarlılık için karşılıklı bir gerekliliğin olması şartını önermişlerdir. Bu şu anlama gelir: tutarlı bir kümenin her üyesi, o kümenin diğer üyelerinden çıkarılabilmelidir. Ama pek çok tutarlılık taraftarı daha az katı koşullar öne sürmektedir. Bu kişiler tutarlılığın daha az karşılıklı gereklilik

ve daha fazla uyum olduğunu iddia etmişlerdir.

Tutarcılık, en az düzeydeki koşulu olan uyumluluğun haklılandırma için kesinlikle gerekli olduğu konusunda da itirazlar almıştır. Uyumsuzluğun engellenebilmesi epistemik olarak genelde arzu edilen bir şey olsa da her zaman bunun elde edilmesi kolay değildir. Bunu bir piyango örneği ile açıklayabiliriz. Bir milyon biletli bir piyango düşünelim ve piyanonun sadece bir kazanan olması düşünüldüğünde bile adil olduğuna inancımızın da haklılandırıldığını varsayalım. Kazanma şansları ile ilgili olarak bu biletler arasında ayırım yapmak için bir gerekçeniz de yok olduğunu kabul edelim. Dolayısıyla 1 numaralı biletin kazanma olasılığı. 999999'dır ve aynı olasılık 2 numaralı bilet ve diğer tüm biletler için de geçerlidir. Bu nedenle 1 numaralı biletin kazanamayacağına dair çok kuvvetli gerekçeleriniz vardır ve buna inancınızı haklılandırmışsınızdır. Eğer haklılandırıldığınızı inkâr edecek olursak hatalı olma olasılıkları çok daha yüksek birçok inancımı haklılandırışımızı açıklamamız zor olacaktır. Ama 2 numaralı, 3 numaralı ve hatta 1000000 numaralı bilete karşı durumunuzda 1 numaralı bilete karşı olanla aynıdır. Dolayısıyla eğer 1 numaralı biletin kaybedeceği inancınızı haklılandırmanız demek diğer biletler için de aynı inançlara sahip olmanızı aynı oranda haklılandırmanız anlamına gelecektir. Ama aynı zamanda da numarasını bilmeseniz de bir biletin kazanacağına inancınız haklılandırılmış olurken, diğer inançlarınızla uyumsuz olacaktır. Bu nedenle tutarcıların söylemlerinin aksine, uyumluluk epistemik haklılandırma için kesinlikle gerekli bir koşul olmayacaktır (Foley, 1998, s. 4248).

Temelcilik görüşünde temel inançlar haklılandırma zincirlerinin sonlanma noktalarını teşkil ederler. Bu inançlar epistemik konumlarını başka inançlardan almazlar. Bu resimde haklılandırılmış inanç sistemi bir bina gibidir. Zemin seviyesi temeldir ve üst katta-kiler onun üzerinde durur. Buna karşılık tutarcılık kuramları haklılandırmayı inançlar arasındaki bağlantılar meselesi olarak görür. Bireysel bir inanç, güvenilirliğini, daha büyük inançlar sistemindeki rolünü yerine getirerek kazanır (Williams, 2001, s. 82).

Gerek temelcilerin gerekse tutarcıların çoğu içselcidir. Bir inancın haklılandırılıp haklılandırılmayacağını belirleyen içsel psikolojik durumlar olduğunu iddia ederler. Bu içsel psikolojik durumlara örnek olarak bir kişinin sahip olduğu deneyimler ve inançlar verilebilir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde içselciliğe karşı önemli bir alternatif olarak dışsalcılık ortaya çıkmıştır. Dışsalcıların iddiası, o inanca sahip olanın dışsal çevresini göz ardı ederek bir inancın haklılandırılmayacağıdır.

İçselcilik ve Dışsalcılık

Bilginin haklılandırılması görüşleri genellikle içselci olarak düşünülür çünkü bilgi sağlam temellere sahip olmayı ve onları uygun kullanmayı gerektirir (Williams, 2001, s. 31). Temelcilerin ve tutarcıların pek çoğu içselcilik ile bir bağlılık içindedir. En güçlü şekilde içselcilik, kişinin inançlarının haklılandırılmasının dikkatli bir iç gözlem ile her zaman belirlenebileceği görüşüdür. İçselcilere göre epistemik olarak haklılandırılmış inançlara sahip olmak bizim prima facie görevimizdir (Williams, 2001, s. 39). Haklılandırılmamış inançlara sahipsek, prima facie olarak kusurluyuzdur. Ama daha sonra içselciler, inançlarımızın haklılandırılıp haklılandırılmayacağını belirleyecek koşullara ulaşmamız gerektiğini iddia etmiştir (Foley, 1998, s. 4249).

İçselci bir teorideki temel düşünceye göre bir inancın haklılandırılmasını sağlayan şey zorunlu olarak ona inana içseldir ve dışsalcı bir teori ise haklılandırmanın inanan kişinin içinden olma durumunun zorunluluğunu reddeder. İçsel ile kastedilen inanan sınırları ile bir paralelliktir. Bu içsel öğeleri inananın fiziksel bir özelliği gibi düşünmemek gerekir. Kastedilen bu tür bir haklılandırmanın iç gözlem ile mümkün olabileceğidir. İki farklı türdeki öğelere bu yolla ulaşılabilir. İlk olarak inançlar, duyular, arzular, amaçlar gibi zihinsel durumlardan söz edilebilir. Bu durumlar öznenen daha iyi kimsenin bilemeyeceği ayrıcalıklı bir ulaşılabilirliktir. İkinci olarak da a priori olan zorunlu doğruluklara da refleksiyon yoluyla ulaşılabilir. Böyle bir iç gözlem ile dış dünyaya yönelik gözlemler veya onları keşfetmek için deneyler yapmak durumunda değildir (Swinburne, 2001, s. 9-10).

Foley'e göre, ılımlı bir içselcilik görüşü ise epistemik haklılandırmanın, içsel psikolojik koşulların ardından geldiğini savunur. Bu içsel psikolojik koşulların inanan için iç gözlemsel olarak erişilebilir olması veya olmaması da mümkündür. Epistemik haklılandırmanın psikolojik koşulları takip ettiğini söylemek şu anlama gelir: ne zaman p gibi bir inanç epistemik olarak haklılandırılırsa, p gibi bir psikolojik nitelikler kümesinin olması da gereklidir. Yani kişinin β gibi bir psikolojik nitelikler kümesine sahip olması ve p 'ye inanması durumunda, zorunlu olarak, kişinin inancı haklılandırılacaktır (1998, s. 4249).

İçselcilere karşı olarak dışsalcılar çocukların veya hatta hayvanların her türlü şeyi bildiklerine yönelik söylemlerimizi hatırlatırlar. Fakat şunu belirtmek gerekir ki onların, bilgilerini garantilemek için haklılandırmalara sahip olduklarını da düşünmeyiz. Katı dışsalcı görüşe sahip kişiler dışsal faktörlerin bilgi için gerekli olan koşulları sağlayan tek şey olduğunu öne sürmüşlerdir. Öte yandan bazı epistemologlar salt içselciler ve dışsal öğelerin inanan kişinin epistemik konumu ile hiçbir zaman ilişkide olmadıklarını belirtirler. Fakat bu iki katı bakış açılarından birisinin kabul edilebilir bir bilgi teorisi olduğu yönünde belirgin bir gerekçe yoktur (Williams, 2001, s. 32).

Epistemik haklılandırma konusundaki dışsalcı görüş şu varsayımdan hareket eder: Epistemik haklılandırmanın doğru inanca eklenmesi, eğer ortada herhangi bir Gettier sorunu yoksa bilgi ile sonuçlanacaktır. Goldman bilgiye ilişkin güvenilirlik görüşünün ilk savunucularındandır. Bu görüş en basit şekliyle, güvenilir bilişsel süreçlerin ürünü olan p gibi doğru bir inanca sahipse, o kişinin p 'yi biliyor olduğunu iddia eder. Bu bilgi görüşü ile Goldman, tanımı gereği, bilgiye ulaşmanın yolu epistemik haklılandırmaya doğru inancın eklenmesi olduğuna göre epistemik haklılandırmanın yüksek derecede güvenilirliğe sahip bilişsel süreçler tarafından üretilmesi gerektiğini ifade eder. Bilişsel süreçlerin kısmen de olsa kişinin içinde hareket ettiği dışsal çevreye bağlı olduğu düşünülecek olursa, bu görüşün dışsalcı bir epistemik haklılandırma görüşü olduğunu söylemek doğru olacaktır (1999, s. 126).

Foley, güvenilirliğin, dışsalcılığın en etki bırakmış biçimlerinden olduğunu belirtir ve destekçileri arasında önde gelen isimlerin Goldman, Dretske, Armstrong ve Sosa olduğunu ifade eder. Farklılıklarına rağmen bu epistemologlar, bir tarafta kişinin içinde bulunduğu çevre ve diğer tarafta kişinin bilişsel süreçleri ve entelektüel uygulamaları arasında doğru bir uyuma/denklik olması durumunda haklılandırmanın gerçekleşeceği görüşünde ortaklardır. Böyle bir doğru denklik durumunda kişinin yanlış inançlardansa doğru inançlar oluşturma eğiliminde olacağı düşünülür. İçselciler ve dışsalcılık arasındaki anlaşmazlıklar epistemik haklılandırma kavramının epistemologlar tarafından farklı

anlamlarda kullanıldığını göstermektedir. Bu kavramın nasıl kullanıldığının betimlenmesinin bir yolu epistemoloğun haklılandırmayı nasıl tanımladığına bakmaktır. Pek çok dışsalciya göre, bilgi olarak adlandırılacak ciddi bir adaya ulaşmanın yolu, bu kavramın doğru inanç ile birleştirilmesidir. Bir kısmı ise haklılandırılmış doğru inançların her zaman bilgi için uygun adaylar olmadığını ifade eder. Buna karşılık pek çok içselci haklılandırmayı daha bağımsız biçimde ele alırlar ve haklılandırma ile doğru inancın birleşmesinden bilgi ortaya çıkabileceği konusunu ucu açık bir soru olarak bırakırlar. Bir takım karışıklıkların çıkmasının nedeni epistemologların bu kavramı birden fazla şekilde kullanmalarındandır. Örneğin epistemik haklılandırmayı, inanma sorumluluğundaki kişinin neye inanacağı ve bilgiye ulaşmak için doğru inanca neyin ekleneceği çerçevesinde düşünme eğiliminde olabilirler. Epistemoloji alanında etki bırakmış bazı kişilerin bir ve aynı kavramın iki düşünceyi de kapsayabileceğini iddia ettikleri göz önünde bulundurulduğunda böyle bir karışıklık olası gözükmemektedir (Foley, 1998, s. 4249, 4250).

Sonuç

Analitik gelenekte, epistemoloji alanında merkeze konmuş bir kavram olan haklılandırma pek çok filozofun dikkatini çekmiştir. Epistemologlar, doğrunun göstergesi olan türdeki bir haklılandırma ile ilgilenmişlerdir. 20. Yüzyıl filozofları bir inancın haklılandırılmasının ne olduğunu analiz etmek için oldukça çaba sarf etmişler ve farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüşler arasında yapılan temel ayırım içselci ve dışsalci görüşler ayırımıdır (Swinburne, 2001, s. 1).

Bu çalışmada hedef epistemik haklılandırma kavramını farklı kuramlar açısından ele almaktır. Bu çerçevede ilk olarak temelcilik ve tutarcılık yaklaşımları incelenmiştir. Bu yaklaşımlar çerçevesinde ortaya koyulan pek çok görüşün içselci kurama dahil edilebileceği vurgulanmış ve bu noktada içselci kurama karşı geliştirilmiş dışsalci kuram da ele alınmıştır. Her iki çerçevede de eleştirilen noktalar olduğu görülmüştür. Kurgusal bir metnin tutarlılık barındırırken doğru olmayabileceği, tutarcılık kuramlarına sıklıkla yöneltilen bir eleştiriyi göstermektedir. Eleştirenler, tutarlılığın doğruluk için bir rehber olduğunu düşünmenin hatalı olduğunu iddia etmişlerdir. Öte yandan klasik temelciliğe yönelik eleştirilerin de olduğu görülmüştür ve bunlar içinde en iz bırakıcı Sellars'a aittir. Sellars eleştirisini deneyimde "verili" bir öge olma fikri ile öne sürmüştür. Temelcilerin herhangi bir çıkarıma başvurmadan bilinebilecek bir tür doğruyu bulmaları gerektiği belirtilmiştir. Bir yargıda bulunmaksızın doğruluk değeri taşıyan bir önermeden bahsedilemeyeceği ve yargı da kavramların uygulanmasını içerir. Bir kavrama başvuruda bulunmak bir sınıf üyeliğine ilişkin bir yargıda bulunmaktır. Bir grup üyeliği ile ilgili bir yargıda bulunmak ise hakkında yargıda bulunulan şeyi, o dizideki diğer üyelerle ilişkilendirmeyi gerektirir.

Kaynakça

- Audi, R. (1988). *Belief, Justification and Knowledge*. Wadsworth Publishing Company.
- Audi, R. (2011). *Epistemology: A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge*. New York & London: Routledge.
- DeVries, W. A. & Tim, T. (2000). *Knowledge, Mind and the Given: Reading Wilfrid Sellars's "Empiricism and the Philosophy of Mind"*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Foley, R. (1998). "Epistemic Justification". *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London & New York: Routledge.
- Fumerton, R. (2010). "Foundationalist Theories of Epistemic Justification". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (ed.. Zalta, E. N.)
<http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/justep-foundational>.
- Goldman, A. (1999). *Knowledge in a Social World*. Oxford: Oxford University Press.
- Kvanvig, J. (2011). "Coherentist Theories of Epistemic Justification". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (Der. Zalta, E. N.)
<http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/justep-coherence>.
- Lehrer, K. (1990). *Theory of Knowledge*. Colorado, U.S.A: Westview Press.
- Swinburne, R. (2001). *Epistemic Justification*. New York: Oxford University Press.
- Williams, M. (2001). *Problems of Knowledge: A Critical Introduction to Epistemology*. New York: Oxford University Press.